

УДК 343.241(477)

К.Б. МАРИСЮК, канд. юрид. наук, доц.,
Львівський національний університет імені Івана
Франка

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ МАЙНОВИХ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ, СУТЬ, ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ

Ключові слова: покарання, політика, конфіскація, штраф

Створення в Україні високорозвиненого громадянського суспільства і розбудова на основі Конституції України демократичної правової держави потребують докорінного концептуального переосмислення історії української держави для використання найпозитивніших надбань у процесі подальшого державо- та правотворення.

Стосовно ж сфери юриспруденції, то в умовах реформування основних галузей, особливого значення набуває вивчення історії становлення найбільш значущих елементів та інститутів, дослідження того позитивного досвіду минулого, який би міг бути використаний у процесі подальшого розроблення законодавства України.

Саме на розкриття одного з найпроблемніших питань кримінального права – кримінально-правової політики у сфері майнових покарань, спрямоване запропоноване дослідження.

Незважаючи на те, що конфіскація майна та штраф (а саме – їх можна віднести до майнових покарань у наш час) на сьогодні продовжують залишатися чи не найдієвішим заходом впливу на злочинців, не пов'язаним з ізоляцією останніх від суспільства, чіткої кримінально-правової політики у сфері їх застосування та подальшого розвитку не існує, а роль останніх є суттєво нівельованою.

Відсутні й серйозні вітчизняні наукові напрацювання, пов'язані з питаннями майнових покарань, особливо ті, які б дали можливість

простежити етапи становлення та розвитку останніх в історичній ретроспективі. У зв'язку з цим, чи не єдиним сучасним вітчизняним дослідником питань кримінально-правової політики загалом та кримінально-правової політики у сфері майнових покарань зокрема, є П. Фріс. Саме тому основу джерельної бази запропонованої статті становлять праці дореволюційних, радянських та сучасних російських науковців, наприклад, В. Беляєва, Н. Загороднікова, Н. Лопашенка, А. Ткача та ін.

Автор усвідомлює, що в межах однієї короткої публікації неможливо повною мірою висвітлити всі проблемні аспекти задекларованої теми, тому зосередить свою увагу на найбільш важливих, з його точки зору, питаннях, залишивши всі інші для наступних публікацій.

У кримінально-правовій науці для визначення політики у сфері протидії злочинності методами кримінального закону вживають декілька понять: кримінально-правова політика, кримінальна політика, політика у сфері боротьби зі злочинністю та ін.

Аналізуючи суть та ознаки перелічених вище понять, можна констатувати, що усі вони окреслюють фактично синонімічне коло правовідносин.

У науці з метою їх уніфікації найбільш традиційно протягом багатьох років використовувалось поняття «кримінальна політика». На сьогодні ж існує думка, згідно з якою термін «кримінальна політика» є не надто коректним у буквальному тлумаченні. Зокрема, В. Номоконов зазначає, що він буквально означає злочинну, кримінальну політику [1, с.29]. Відтак, на нашу думку, в подальшому правильніше та коректніше буде вести мову про кримінально-правову політику.

Що ж потрібно розуміти під поняттям кримінально-правової політики?

На думку В. Комісарова, кримінальна (кримінально-правова) політика – це частина внутрішньої політики держави, яка визначає завдання, основні напрями, засоби впливу на злочинність, і така, що реалізується через правотворчу та правозастосовчу діяльність відпо-

відних органів держави, а також шляхом проведення організаційних та інших заходів [2, с.16].

За словами Н. Беляєва, кримінально-правова політика являє собою напрям діяльності законодавчих і правозастосовчих органів та організацій з вироблення загальних положень кримінального законодавства, встановлення кола злочинних діянь і системи покарань, розроблення санкцій у конкретних складах злочинів і обрання справедливих та доцільних заходів впливу до осіб, визнаних винними у вчиненні злочинів [3, с.23].

Свого часу Н. Загородніков писав, що кримінальна (кримінально-правова) політика – це співвідношення між класами, націями, соціальними групами, суспільством і особою, яке має своєю суттю участь громадян в діяльності держави у сфері боротьби зі злочинністю; це визначення змісту, форм і завдань діяльності держави і її органів, а також громадських організацій, спрямованих на захист... особи і її прав, створеного народом правопорядку від злочинних посягань [4, с.8].

За словами П. Фріса, кримінально-правова політика є самоутворюючим елементом політики у сфері боротьби зі злочинністю, який, на підставі загальної теорії боротьби зі злочинністю, розробляє стратегію і тактику, формулює основні задачі, принципи, напрями і цілі кримінально-правової дії на злочинність, засоби їх досягнення, і виражається в нормах кримінального закону, практиці їх застосування, актах офіційного тлумачення кримінально-правових норм та постановках Пленуму Верховного Суду України [5, с.13].

М. Ковальов вважав, що кримінальна (кримінально-правова) політика за своїм змістом є значно ширшою за кримінальне право, оскільки вона визначає не лише кримінально-правові методи і засоби боротьби зі злочинністю, але й покликана вирішувати проблеми, пов'язані з профілактикою правопорушень, оскільки науці і практиці притаманним є профілактичний напрямок у боротьбі зі злочинністю, а він передбачає не лише правові, але й соціальні, організаційні, ідеологічні та інші заходи [6, с.70].

Дещо іншої позиції дотримується А. Наумов, який зазначає, що кримінально-правова політика – це напрям внутрішньої і зовнішньої політики держави, яка включає в себе стратегію і тактику боротьби зі злочинністю винятково кримінально-правовими засобами [7, с.47].

Різноманітність підходів до розуміння досліджуваного поняття можна фактично звести до того, чи повинна кримінально-правова політика включати у свою сферу боротьбу зі злочинністю загалом, чи вона повинна охоплювати лише питання, пов'язані з найкращою організацією кримінальної репресії, залишивши проблеми попередження злочинів іншим наукам [8, с.6]. Видається, більш правильним та аргументованим можна вважати саме другий зі запропонованих підходів, оскільки, в іншому випадку, кримінально-правова політика буде явно виходити за межі предмета та методу кримінального права.

Відтак, на нашу думку, під *кримінально-правовою політикою потрібно розуміти цілеспрямовану діяльність держави, спрямовану на розроблення та реалізацію кримінально-правових засобів боротьби зі злочинністю.*

Однією зі складових кримінально-правової політики є кримінально-правова політика у сфері майнових покарань. Оскільки досі дефініції цього явища не пропонував жоден науковець, спробуємо визначити його, керуючись загальним розумінням кримінально-правової політики, про яке йшлося вище. Відтак, під кримінально-правовою політикою у сфері майнових покарань пропонується розуміти *цілеспрямовану діяльність держави, спрямовану на розроблення та реалізацію кримінально-правових засобів боротьби зі злочинністю шляхом застосування до винних майнових покарань.*

Структурними елементами кримінально-правової політики у сфері майнових покарань потрібно вважати законотворчу діяльність, спрямовану на закріплення та реалізацію майнових покарань, а також правозастосувальну діяльність компетентних органів держави та інших державних інституцій щодо ефе-

ктивного застосування нормативно-правових приписів у досліджуваній сфері.

Вивчаючи поняття та ознаки кримінально-правової політики у сфері майнових покарань потрібно констатувати, що остання пройшла довгий період свого становлення та розвитку. Варто погодитись з П. Фрісом, який зазначає, що у вітчизняній науковій літературі до останнього часу були відсутні спеціальні дослідження історії кримінально-правової політики загалом [5, с. 36], а питання історії кримінально-правової політики у сфері майнових покарань узагалі досі залишались поза сферою наукових розвідок.

Щодо етапів розвитку системи кримінальних покарань (а, відтак, і кримінально-правової політики у цій сфері), то, наприклад, М. Владімирській-Буданов поділяв дореволюційне кримінальне право за здатністю покарання на: 1) період помсти і приватних композицій; 2) період залякуючих покарань; 3) період покарань, ґрунтованих на обвинуваченні [9, с.294].

Найбільш традиційним можна вважати підхід, згідно з яким етапи становлення кримінально-правової політики загалом прийнято ототожнювати з періодизацією кримінального права або й права загалом.

А. Ткач виділяв такі етапи розвитку права України (в тому числі й кримінального): 1) період звичаєвого права; 2) період польсько-литовського законодавства; 3) період чинності законодавчих актів автономної влади України; 4) період царського законодавства [10, с.22–66].

Р. Лашенко вважав, що вітчизняне право можна поділити на: I добу – земську або князівську (від середини IX до другої половини XIV ст.); II добу – литовську-польську (з другої половини XIV до середини XVII ст.); III добу – гетьманську (від середини XVII до другої половини XVIII ст.); IV добу – московську (з другої половини XVIII ст. до 1917 р.) [11, с.32].

В. Гончаренко, М. Страхов, В. Рум'янець, О. Мироненко, О. Ярмиш та В. Єрмолаєв дотримуються думки, що розвиток вітчизняного

права (в тому числі й кримінального) умовно складається з таких етапів: 1) право України в період Київської Русі і часів феодальної роздробленості; 2) право в українських землях під час їх перебування у складі Польщі, Литви і Речі Посполитої; 3) право Гетьманщини; 4) право України під час її перебування у складі Російської імперії; 5) право в період Української революції; 6) право в Україні за радянських часів [12, с.222–506].

П. Фріс пропонує поділити історію вітчизняної кримінально-правової політики на п'ять періодів: 1) кримінально-правова політика Київської Русі і феодальної роздробленості; 2) кримінально-правова політика козацької держави; 3) кримінально-правова політика періоду творення Української незалежної держави 1917–22 рр.; 4) кримінальне законодавство Української РСР; 5) кримінально-правова політика української держави до ухвалення Кримінального кодексу (далі – КК) України 2001 р. [5, с.39].

Водночас, як нам видається, жодна із запропонованих періодизацій не може вважатись такою, що відображає основні етапи кримінально-правової політики у сфері саме майнових покарань, і от з яких причин.

По-перше, історія виникнення та подальших трансформацій системи майнових покарань мала значні відмінності, навіть порівняно з історією інших кримінальних покарань. Деколи вони змінювали свою суть у межах якогось історичного періоду, їх роль зростала або знижувалася протягом доволі короткого часу, часто без прив'язки до значимих трансформацій правової системи загалом, або ж системи кримінальних покарань зокрема. Траплялися й випадки, коли протягом тривалого періоду часу (навіть протягом декількох історичних періодів), не відбувалося жодних значущих трансформацій як у системі майнових покарань, так і у їх системі та порядку застосування.

По-друге, жодна з перелічених вище трансформацій не охоплює всіх значущих для аналізу історії майнових покарань історичних періодів. Найповнішою, на нашу думку, можна вважати цитовану вище позицію, авторами

якої є В. Гончаренко, М. Страхов, В. Рум'янцеv та ін., однак і вона не є до кінця повною, оскільки самостійного аналізу у ній не проводиться щодо деяких важливих для досліджуваної теми періодів, а саме – кримінально-правової політики у сфері майнових покарань на українських землях у складі Угорщини, Молдавії, Чехословаччини, Румунії та ін.

Відтак, на нашу думку, з метою максимально повного врахування специфіки видозмін кримінально-правової політики у сфері майнових покарань на українських землях, етапи розвитку останньої варто поділити на такі:

1. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань за часів Київської Русі і в період феодальної роздробленості.

2. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань на українських землях у складі іноземних держав під владою Великого князівства Литовського, Польщі, Речі Посполитої, а також у складі Великого князівства Московського, Угорщини та Молдавії.

3. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань часів Запорозької Січі та Гетьманщини.

4. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань на українських землях за законодавством Російської імперії.

5. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань на українських землях у складі Австрії та Австро-Угорщини.

6. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань часів відновлення української державності.

7. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань на українських землях після розпаду Австро-Угорщини у складі Польщі, Чехословаччини та Румунії.

8. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань Радянської України.

9. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань після проголошення незалежності України.

Підсумовуючи, можна констатувати, що питання окреслення поняття кримінально-правової політики у сфері майнових покарань, не кажучи уже про повне та всебічне виокрем-

лення її ознак та структурування етапів її розвитку, знаходиться лише на першому етапі наукового дослідження, потребує подальшого глибокого вивчення та може слугувати предметом багатьох майбутніх розробок у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Номоконов В. Некоторые проблемы правовой политики / В. Номоконов // Правовая политика субъектов Российской Федерации : материалы круглого стола (26 сентября 2001 г.). – Владивосток, 2002. – С. 28–30.

2. Уголовное право. Общая часть / под общ. ред. В. Комиссарова, А. Павлухина. – СПб. : Питер, 2003. – 240 с.

3. Беляев Н. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации / Н. Беляев. – Л. : Изд-во Ленинградск. ун-та, 1986. – 176 с.

4. Загородников Н. Советская уголовная политика и деятельность органов внутренних дел / Н. Загородников. – М. : Московск. высш. шк. милиции, 1979. – 99 с.

5. Фріс П. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – 332 с.

6. Ковалев М. Соотношение уголовной политики и уголовного права / М. Ковалев // Советское государство и право. – 1978. – № 12. – С. 69–73.

7. Наумов А. Российское уголовное право. Курс лекций: у 3 т. Т. 1. Общая часть / А. Наумов. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 736 с.

8. Лопашенко Н. Уголовная политика / Н. Лопашенко. – М. : Волтерс Клувер, 2009. – 608 с.

9. Владимірській-Будановъ М. Обзоръ истории русскаго права / М. Владимірській-Будановъ. – Киевъ–С.-Петербургъ : Изданіе книгопродавца Н. Оглоблина, 1900. – 667 с.

10. Ткач А. Історія кодифікації дореволюційного права України – К. : Вид-во Київськ. ун-ту, 1968. – 169 с.

11. Лащенко Р. Лекції по історії українського права / Р. Лащенко. – К. : Україна, 1988. – 254 с.

12. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 1. – Харків : Право, 2008. – 728 с.

Марисюк К. Б. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань в Україні: поняття, суть, історичні етапи / К. Б. Марисюк // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 601–605 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12mkbcie.pdf>

Висвітлені питання, пов'язані з кримінально-правовою політикою у сфері майнових покарань в Україні. Досліджено її поняття, суть та історичні етапи. Запропоновано авторський підхід до найбільш суперечливих питань у цій сфері.

***

Марисюк К.Б. Уголовно-правовая политики в сфере имущественных наказаний в Украине: понятие, сущность, исторические этапы

Освещены вопросы, связанные с уголовно-правовой политикой в сфере имущественных наказаний в Украине. Исследовано ее понятие, сущность и исторические этапы. Предложено авторский подход к наиболее спорным вопросам в этой сфере.

***

Marisyuk K.B. Criminal-Law Policy in the Sphere of Property Punishments in Ukraine: Concept, Essence, Historical Stages

The questions connected with criminal-law policy in the sphere of property punishments in Ukraine takes up. Its concept, essence and historical stages are investigated. It is offered an author's approach to the most controversial questions in this sphere.

Форум права Форум